

Mikkel Thorup

I Leviathans bug: Carl Schmitt i staters tjeneste

- biografi over årene 1888-1945

*Tre gange har Leviathan slugt mig,
for så at spytte mig ud igen.*

Schmitt, *Glossarium*

Indtil omkring 1930 var Carl Schmitt ikke videre kontroversiel. Han var en respekteret og meget læst professor i jura og politisk teoretiker med et allerede omfattende værk bag sig. Men i starten af 1930'erne trådte han mere direkte i den tyske stats tjeneste – med sine egne ord blev han slugt af Leviathan. Leviathan er jo det maritime sagndyr fra Bibelen, som Thomas Hobbes gjorde berømt som navnet på staten, og som for Schmitt var den moderne tidsalders bedste og frygteligste nyskabelse, der både nærrede og slugte ham, menneskeligt såvel som teoretisk. Schmitt forstod sig som slugt af Leviathan; men mere korrekt er det at sige, at han af egen drift og kraft trådte ind i Leviathans bug for der at søge personlig og faglig tilfredsstillelse så tæt på magten som muligt. At han blev spyttet ud igen antyder hans ufrivillige exit fra magten de to første gange i Weimarrepublikken og naziregimet, hvorimod den tredje gang henviser til hans år i en først russisk og siden amerikansk fangelejr efter anden verdenskrig, hvorefter adgangen til Forbundsrepublikkens Leviathan var lukket for ham. Schmitts liv kan derfor læses gennem hans forhold til den tyske stat i dens forskellige former fra Kejserrige, Weimarrepublik, Naziregime og Forbundsrepublik. Det følgende er en *kort* skitse til en biografi over årene fra hans fødsel i 1888 til naziregimets fald i 1945.

Carl Schmitt fødes den 11. juli 1888 i det landlige Plettenberg i det vestlige Tyskland i en katolsk lavere middelklassefamilie. Familien var blevet undertrykt under Bismarcks kulturkamp fra 1871 til 1887, og de lever i en lille by

domineret af protestanter. Schmitt vokser derfor op i et anti-preussisk miljø, hvor staten blev betragtet som i bedste fald fraværende og i værste fald undertrykkende. Én mulig tolkning af Schmitt er derfor den afviste stadige forsøg på anerkendelse fra den stat, der indtil 1933 afviser anerkendelsen af ham. Selv om han egentlig skulle være startet på teologi, så bliver det ved en pludselig indskydelse i 1907 til jurastudiet i Berlin, statsmagtens centrum, og han læser videre i München og Strasbourg, til han får sin eksamen i 1910. Herefter får han arbejde i civiladministrationen i Düsseldorf. I 1910 udgiver han sin første bog *Über Schuld und Schuldarten*, i 1912 *Gesetz und Urteil. Eine Untersuchung zum Problem der Rechtspraxis* og i 1914 *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*. I denne periode udgiver han også (til tider under pseudonym) digte, satire, og kunstkritik. I 1913 udgiver han en satirisk pamflet *Schattenrisse* sammen med sin jødiske ven Fritz Eisler, der dør året efter i første verdenskrig – og i 1916 udgiver han en bog om sin gode ven, digteren Theodor Däubler. I februar 1915, dagen efter at have fået sin bisiddereksamen, melder han sig frivilligt til hæren. Han skades under træningen og bliver forflyttet til generalstaben i München, hvor han det meste af krigen arbejder i det kontor, der administrerer undtagelsestilstanden. Fra 1. marts 1917 til 1. april 1919 leder han underkontor P6 i Marburg med samme opgaver. Det er den første og eneste gang, stats- og undtagelsesteoretikeren arbejder praktisk for staten som bureaukrat. Han arbejder bl.a. med pressecensur og informationskontrol (dvs. kontrol af pacifistiske og venstreorienterede skrifter). I november 1918 abdicerer kejseren, og republikken udråbes. Schmitt accepterer ubegejstret overgangen, der er en tid med stor uro. I 1919 er han i München, da en sovjetrepublik udråbes d. 7. april. Revolutionære stormer det kontor, han arbejder på, og skyder manden ved bordet ved siden af Schmitt, og han oplever den blodige nedkæmpelse af oprøret. I 1919 udgiver han også *Politische Romantik*, der kan læses dels som et modsvar til tyske intellektuelles politikfjendtlighed, som f.eks. i Thomas Manns *En upolitisk mands refleksioner*, og som en kritik af de konservatives romantiske nostalgi, der blokerer for ægte politisk handling.

I 1915 gifter han sig med Pawla Dorotic, der påstår at være en serbisk adelig men som viser sig at være en tvivlsom kvinde fra Wien, og som han lader sig skille fra i januar 1924, hvorefter han ekskommuniceres fra den katolske kirke indtil 1950, hvor hans anden kone, Duschka Todorovic, dør. Der er blevet spekuleret meget i Schmitts katolicisme som nøgle til hans senere antisemitisme, konservatisme, politiske teori etc., og han yndede til tider i sine dagbøger at fremstille sig selv som politisk teolog, men der er ikke meget i hans offentlige skrifter, der antyder, at han skal tolkes som katolsk politisk teoretiker.

Han underviser forskellige steder og vandrer stille gennem det akademiske hierarki. I 1921 bliver han professor i offentlig ret og udgiver sit første store

politisk-idehistoriske værk, *Die Diktatur*, der undersøger diktaturet fra dets første romerske udformning som undtagelsesinstans, over oplysningstidens forsøg på kodificering af undtagelsen og til kommunismens 'proletariatets diktatur'. Han etablerer sig som en omdiskuteret men respekteret juridisk og politisk tænker med værkerne *Politische Theologie* (1922), der undersøger undtagelsestilstanden og politiske begrebers teologiske ophav; *Geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* (1923), der ud fra en idehistorisk analyse af parlamentarismens kerneprincip i den offentlige diskussion postulerer dels en modsætning mellem demokrati og liberalisme og dels parlamentarismens afslutning, da den er forstenet i hemmelige aftaler, korridorpolitik og parti-vælde; og *Verfassungslehre* (1928), der er hans mest systematisk-videnskabelige værk, og som undersøger forfatningen. Schmitt er et eksempel på det meget flydende politiske miljø i Weimarperioden. Han havde tætte forbindelser til folk fra begge yderfløje; han læste dem, og de læste ham. Han er ofte blevet rubriceret i kategorien 'den konservative revolution', der var radikale konservative, der ønskede en revolution imod det bestående for at genskabe autoritet, hierarki og orden. På trods af en række teoretiske lighedspunkter så var både kontakten og ligheden mellem Schmitt og denne gruppe perifer, og det er sandsynligvis forkert at rubricere ham her, bl.a. fordi han viste sig langt mere åben for at arbejde med og i den eksisterende liberaldemokratiske stat.

Hans ubestridt vigtigste værk i perioden er *Der Begriff des Politischen* (1927/8), der berømt og berygtet definerer det politiske som differentieringen mellem ven og fjende, og som teoretisk diskuterer det forfald af staten og statsligheden, der bliver hans overordnede tema gennem resten af Weimarperioden. Efter i 1928 at have fået et professorat på Berlins Handelshøjskole begynder hans direkte kontakt med den herskende politiske magt. Han starter som uofficiel forfatningsrådgiver for præsident Hindenburgs stab og folkene omkring de forskellige kanslere: Müller, Brüning, Papen og ikke mindst Schleicher, som han knytter tætte personlige bånd til. Han får også tætte forbindelser til dele af den militære ledelse. Som rådgiver for den siddende magt advarer han bl.a. om farene ved en mulig nazistisk magtovertagelse, da de ikke vil respektere princippet om lige chance, dvs. princippet om, at man ikke som magthaver må afskære andre muligheden for på legal vis at overtage magten.

Han er i denne periode skræmt ved synet af, hvordan både det yderste venstre og højre bedriver politik, og bekymringen for den tyske stats fortsatte eksistens og handlemulighed nedfældes bl.a. i *Hüter der Verfassung* (1931) og *Legitimität und Legitimität* (1932), hvori han slår til lyd for en autoritær og præsidentiel tolkning af forfatningen for at afværge opløsningstendenserne. Efter krigen brugte han og hans venner dette som bevis på hans loyalitet overfor den liberaldemokratiske Weimarforfatning, men Schmitts fortolkning af forfatningen

og hans forsøg på at trække den i autoritær retning ville, hvis han havde haft magt som agt, have skabt en ganske anden stat end den liberaldemokratiske, og patienten ville derfor være døet under operationen. Men det ville dog have været noget ganske andet end den nazistiske stat. I efteråret 1932 deltager han på rigsregeringens side som deres kronjurist i en højesteretssag, efter at rigsregeringen har suspenderet Preussens socialdemokratisk-ledede regering og erklæret undtagelsestilstand med den begrundelse, at delstatsregeringen ikke kan garantere sikkerheden ifht. yderfløjenes gadekampe. Han optræder ved flere lejligheder i både artikler og taler som 'regeringens mand', som 'Weimarrepublikkens kronjurist'. Schmitt er altså i Weimarrepublikkens sidste år i tæt samspil med den øverste politiske og militære ledelse i forsøget på at hindre borgerkrig og/eller nazistisk magtovertagelse. Den 19. juli 1932 offentliggør han en artikel, der advarer imod at stemme på nazisterne. Tiden i Weimarrepublikkens politiske og militære inderkreds er den første gang, Schmitt decideret sidder i Leviathans bug, hvorefter han kortvarigt med nazisternes magtovertagelse bliver spyttet ud igen.

Den 30. januar 1933 bliver Adolf Hitler rigskansler. Schmitts dagbog fra tiden demonstrerer hans skuffelse over tingenes tilstand. Han holder i starten afstand og underskriver ikke en støtteerklæring fra de universitetsansatte til Hitler umiddelbart efter Rigsdagsbranden d. 26. februar. Der er også adskillelige vidnesbyrd om, at han konspirerede med Schleicher og den militære ledelse om et militærkup for at omgøre den nazistiske magtovertagelse. Hans omvendning til nazismen skal formentlig ses som en blanding af personlige ambitioner, en træthed efter tre års nytteløse bestræbelser på at genskabe tysk storhed, en fascination af styrke og af nazismens proklamation af det politiskes primat, som han tidligere havde beundret i den italienske fascisme samt endelig en naiv tro på, at han og hans autoritært-konservative venner kunne påvirke hvis ikke direkte styre nazisterne. Først efter valgene d. 5. marts 1933 og ikke mindst bemyndigelsesloven fra 24. marts 1933, der gav nazisterne nærmest ubegrænsede beføjelser, starter Schmitts omvendning. Dagen efter skriver han en artikel, der tolker bemyndigelsesloven som revolutionær i den forstand, at den skaber en ny tilstand af statsorden, hvorfor nazisterne i hans udlægning er de nye legitime magthavere, som man må være loyal overfor. Den var "et udtryk for den sejrende nationale revolution", som han havde ventet på så længe. Den 26. marts rejser han til en konference, men allerede d. 31. kaldes han tilbage til Berlin for at træde ind i *Reichsstaathaltergesetz*-komiteen, hvis mål er at underkaste delstats- og regionaladministrationerne partiets og centralregeringens kontrol. Det er i samklang med Schmitts tidligere teorier, der advarede imod den federalistiske opløsning af den statslige enhed, og han fejrer i april loven som "det største og mest afgørende skridt henimod

en ny statsorden af riger og provinser, der overkommer århundreder af intern konflikt indenfor staten”.

Nu indledes Schmitts anden periode i Leviathans bug. Den 1. maj 1933 melder han sig ind i NSDAP med medlemsnummer 2.098.860. Det var ingen nødvendighed eller noget krav. De færreste af hans venner og kolleger gjorde det, men for Schmitt gav det hurtig bonus. Han bliver den 11. juni - på sin 45 års fødselsdag - udnævnt af Hermann Göring til det preussiske statsråd, som Schmitt og andre konservative håbede kunne bruges til at styre nazismen i en mere klassisk etaistisk retning, men som forblev rent ceremoniel. Han bliver leder af universitetslærergruppen i den Nationalsocialistiske liga af tyske jurister, i oktober udnævnes han til den mest prestigefyldte position i sin karriere: professor i offentlig ret ved Berlins Kaiser-Wilhelm universitet, og fra 1. januar 1934 til 15. dec. 1936 er han redaktør af *Deutsche Juristen-Zeitung*. Han bliver medlem af det tyske juristakademi, medlem af det Tyske selskab for militærpolitik og militærvidenskab, medlem af det videnskabelige råd i Selskabet for europæisk økonomiplanlægning, 1935-6 er han leder af den videnskabelige afdeling af NS-ligaen af tyske jurister osv. Anerkendelserne fra den nye Leviathan er omfattende, og Schmitt tager imod dem alle. Han skriver i 1933 en lang række artikler, der støtter de nye magthavere og tolker nazismen som den nye orden, bl.a. to artikler i naziorganet *Westdeutscher Beobachter* fra hhv. den 12. og 31. maj 1933 med titlen 'Das gute Recht der deutschen Revolution', hvori han skriver, at ”de nye bestemmelser om embedsmænd, læger og advokater renser det offentlige liv for ikke-ariske fremmedartede elementer ... Vi lærer igen at skelne. Vi lærer at skelne rigtigt mellem ven og fjende”; og 'Die deutschen Intellektuellen', hvor han håner dem som utyske, der er flygtet til udlandet, bl.a. pga. de nye love, der har rensset universiteterne for jødiske og oppositionelle lærere, hvilket bl.a. muliggjorde, at Schmitt kunne overtage Herman Hellers lærestol.

En anden, der blev udrenset fra universitetsverdenen, var Schmitts faglige modstander og kortvarige kollega i Köln, Hans Kelsen, der som jøde ikke længere var velkommen. På trods af at Kelsen havde arbejdet hårdt på at sikre Schmitt en ansættelse på universitetet i Köln, så underskrev Schmitt som det eneste fakultetsmedlem ikke en henstilling d. 18. april 1933 til ministeriet i Berlin om at beholde Kelsen. I stedet skrev han som sagt kort efter en artikel, der hyldede den lov, der smed Kelsen og flere andre ud af universiteterne.

I 1933 udgiver han bl.a. *Staat, Bewegung, Volk*, der er et forsøg på at skabe det institutionelle grundlag for en etpartistat, og i 1934 skriver han en af sine mest berygtede artikler, 'Der Führer schützt das Recht', der støtter de lange knives nat, hvor 85 mennesker blev myrdet, de fleste af dem SA'ere men også Schmitts ven, den tidligere kansler og general Schleicher. Han blev ikke tvun-

get til at skrive artiklen, ingen af hans kolleger følte sig kaldet til at forsvare massakren, og han var på ingen måde forpligtet til at tolke begivenhederne således, at ”Den sande fører er også altid dommer”, hvilket er det samme som endegyldigt at opløse retsstaten og magtdelingen. Schmitt støtter Tysklands udtræden af Folkeforbundet og hylder 1. oktober 1935 Nürnberg-lovene som ’frihedens forfatning’. De liberale frihedsrettigheder afvises ”et våben og en parole for alle Tysklands fjender og parasitter”, og han hævder nu, at ”det tyske blod og den tyske ære er blevet rettens kernebegreber. Staten er nu et middel til folkelig kraft og enhed.” Schmitt håber og tror, at nazisterne vil kunne genskabe Tysklands sammenhæng indadtil og dets styrke udadtil.

Antisemitisme, der ellers tidligere var fuldstændig fraværende hos Schmitt, der også havde mange jødiske venner, begynder at optræde i hans skrifter, hvoraf flere skrives om for at takkes den nye magt. I 1936 når han et absolut lavpunkt, da han d. 3. og 4. oktober arrangerer og leder en ’Konference om jødisk indflydelse i juraen’ for 100 af sine kolleger, hvor han holder to stærkt antisemitiske taler, der fremhæver bestræbelsen på at udrense jødisk indflydelse fra juraen. 1936 er også året, hvor han mister en stor del af sin position indenfor det nazistiske juristmiljø. Ansporet af kolleger, der er både misundelige over Schmitts kometkarriere og mistænkelige overfor dybden af hans nazisme og antisemitisme, starter SS og efterretningstjenesten en kampagne imod ham, hvori de beskylder ham for at være katolsk, jødevenlig og opportunist. Han tvinges dernæst væk fra en række poster, herunder redaktørposten, men beholder både professorat, pladsen i statsrådet, og han fortsætter til krigens afslutning med at rejse rundt i Europa og give forelæsninger som Nazitysklands repræsentant. Der er derfor ikke tale om, at han trak sig tilbage som mange andre, Heidegger, Ernst Jünger o.a., da naziregimets sande karakter stod fuldstændig klart for alle. Angrebene fra SS er ofte blevet set som bevis på, at Schmitt ikke var nazist, da det jo netop var anklagen, men i sig selv siger forfølgelsen intet om Schmitts overbevisninger, da naziregimet var kendetegnet ved et utal af interne kampe, hvor politiske og personlige motiver var tæt sammenvævet. Det er nok mest korrekt at sige, at Schmitt som så mange andre var fascineret af nazismens tilsyneladende styrke og deres løfte om at genskabe Tysklands storhed, og at han håbede at kunne blive ’nazismens kronjurist’, hvilket han aldrig blev, da de ikke havde brug for en sådan.

Han blev tvunget (halvt) ud af Leviathans bug. Og netop kun halvt for Schmitt valgte heller ikke den også ofte anvendte strategi blandt tyske intellektuelle på dette tidspunkt, den indre emigration i tavsheden, hvad han siden påstod at have gjort. Han fortsatte med at hylde og retfærdiggøre nazismen i skrifter og taler. I 1938 udgiver han et esoterisk og antisemitisk værk *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*, hvori han forsøger at forstå Hobbes’

valg af et havdyr som symbol på staten, og hvor han tolker jødiske liberale som de hovedskyldige bag opløsningen af staten og statssystemet.

I årene efter 1936 genoptager han også en interesse fra Weimarárene, international ret, og hvor han tidligere angreb Versailles-traktaten og de liberale kapitalistmagters underminering af den europæiske interstatslige orden, så forstår han nu udviklingen og de eksisterende realiteter som post-statslige. Udviklingen i økonomi, massekommunikation, krigsteknik samt ikke mindst de geopolitiske forandringer – og senere Tysklands og Japans første succeser på slagmarken – tolker han som tegn på en ny global orden af regionale hegemonialmagter, *Grossräume*, hver domineret af et *Reich*, der dels udtrykker en distinkt ide, og som dels har styrken til at afvise indblanding fra andre magter på deres storrums. Tyskland skulle da være det nye europæiske storrums, der afviste indblanding fra USA og Sovjet, dvs. fra vestlig kapitalisme og østlig kommunisme. Han formår igen at blive genstand for stor diskussion i juridiske fagkredse, og han hylder bl.a. Hitlers ”reorganisering af statssystemet” i bogen *Völkerrechtliche Grossraumordnung* (1941), og i nazibladet *das Reich* fejrer han angrebet på Polen som en ”fanfare for rumrevolutionen”. Hans forskellige udlægninger af storrumsstanden viser sig ganske nøje at følge Nazitysklands sejr og nederlag på slagmarken. Der er derfor tale om en legitimering af nazisternes erobringspolitik, uden at han kan siges at have haft nogen indflydelse på formuleringen af nazismens juridiske eller politiske doktriner. *Grossraum*-tænkningen er ikke racistisk eller biologisk tænkt, om end der er visse antydninger i den retning. Rigtigere er det nok at sige, at ganske ligesom hans politik- og demokratibegreb ikke er racistiske eller bygger på biologiske argumenter, så giver begreberne og kategorierne mulighed for at blive udfyldt af en racistisk/etnicistisk fortolkning.

Natten mellem d. 23. og 24. august 1943 udbombes Schmitts lejlighed i Berlin. Den totale krig, som han har om ikke fejret så i det mindste teoretiseret, griber også ud efter ham. Endnu engang undslipper han, og han ender med at flytte tilbage til sit udgangspunkt, Plettenberg. Han er nu endegyldigt spyttet ud af den Leviathan, symboliseret ved Berlin, som han har efterstræbt hele sit voksenliv. Den sidste tur i bugen på den store hvalfisk bliver for Schmitt en forudanselse om fremtiden. Amerikanere, verdens stormagt, holder ham efter krigen fanget, men det er tyske jøder, der afhører ham. Han skriver i sin dagbog fra fangeskabet, at han endnu ikke har mødt en amerikaner; kun de hjemvendte jøder, som Schmitt fortsætter med at hade, da han beskylder dem for at være skyld i sin status som uønsket i Forbundsrepublikken. Antisemitismen bliver Schmitts værn imod selverkendelse og hans forklaring på sit ’martyrium’. Efter 1945, i Forbundsrepublikken, erfarede Schmitt med stor bitterhed, at der er én ting værre end at være slugt af Leviathan, og det er ikke at være det.